Альтернативна енергетика в Україні: актуальний стан

Вступ

1. Проблеми сектору

2. Позитивні тенденції

В

Хоча розвиток альтернативної енергетики в Україні загальмувався з початком повномасштабного вторгнення росії, цей сектор все ще викликає зацікавленість інвесторів, зокрема й іноземних, в реалізації нових проєктів.

Інша стаття за темою: Юридичний аудит проєктів альтернативної енергетики в Україні

Розглянувши процес розвитку та проблеми, з якими стикалися виробники електроенергії з відновлюваних джерел за останні 2 роки, можна визначити основні тенденції в альтернативній енергетиці України.

1. Проблеми сектору

Перша і головна проблема української альтернативної енергетики – заборгованість за «зеленим» тарифом, яка виникла внаслідок неповної оплати протягом кількох останніх років. Можна дуже довго розбиратися в причинах виникнення заборгованості та все одно не знайти остаточної відповіді.

Інша стаття за темою: Відновна енергетика в Україні

Джерелом для оплати за зелений тариф є кошти Національної енергетичної компанії «Укренерго» (з тарифу на передачу електричної енергії) та доходи Гарантованого покупця від продажу електроенергії.

Тариф на передачу електричної енергії встановлює регулятор Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Тариф оплачується Оператору системи передачі, яким наразі визначено Національну енергетичну компанію «Укренерго». До складу тарифу, серед іншого, включено кошти для оплати за «зеленим» тарифом.

Станом на 2024 рік тариф на передачу визначено на рівні 528,57 грн/МВт*год(без ПДВ), з яких 191,36 грн/МВт*год (без ПДВ) закладено на підтримку виробників електричної енергії з альтернативних джерел енергії. Тобто більше третини коштів з тарифу на передачу призначено для оплати «зеленого» тарифу.

Державне підприємство «Гарантований покупець» – підприємство, спеціально створене для виконання функцій централізованої закупівлі електричної енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії.

Тобто виробники електроенергії за «зеленим» тарифом продають всю вироблену електроенергію Гарантованому покупцю, а Гарантований покупець реалізує цю електроенергію на ринку та на підставі аукціонів з продажу електричної енергії. Також Гарантований покупець виплачує виробникам кошти за «зеленим» тарифом і відповідає за закупівлю електроенергії для потреб населення (побутових споживачів).

Загалом, схема виглядає хоч і ускладненою, але робочою при нормальних умовах. Однак, коли накопичується заборгованість між учасниками ринку, починаються складнощі.

Наразі назвати точну суму заборгованості перед виробниками за «зеленим» тарифом складно, оскільки останній звіт за результатами діяльності Гарантованого покупця (на офіційному веб-сайті) датується 2019 роком, а остання фінансова звітність – 2021 роком.

Проте можливо порахувати, що заборгованість за «зеленим» тарифом складає не менше 30 мільярдів гривень.

За повідомленням Гарантованого покупця станом на 30 листопада 2023 року заборгованість НЕК «Укренерго» перед Гарантованим покупцем щодо розрахунків за «зеленим» тарифом становила 32,57 млрд грн.

При цьому, стан розрахунків за електроенергію за «зеленим» тарифом виглядає так:

- за 2023 рік – 55,3% (без урахування останніх 10 днів листопада та грудня 2023 року);
- за 2022 рік – 55,3%.

Можна виділити декілька причин виникнення заборгованості. Через зарегульованість ринку та змішування ринкових механізмів із тимчасовими (та не дуже) обмеженнями утворилась ситуація, подібна до «мексиканської дуелі», коли кожен учасник схеми заборгував іншим учасникам, однак не може оплатити заборгованість через те, що йому заборгували ці ж інші учасники.

Необхідно зазначити, що в більшості випадків залік зустрічних вимог (неттінг) для заліку розрахунків між учасниками ринку заборонений. Хоча такий залік міг би зменшити рівень заборгованості без додаткових фінансових вливань.

Однак слід мати на увазі, що, хоча взаємозалік дозволив би зменшити рівень заборгованості в обліку, фактично це не вирішить проблеми з оплатами на ринку, що потребує більш системних змін в роботі ринку. Станом на початок грудня 2023 року, учасники ринку заборгували НЕК «Укренерго» за тарифом на передачу електроенергії 18.5 млрд грн.

Ці борги утворені переважно Постачальниками універсальної послуги (ПУП). Вони заборгували Національній енергетичній компанії «Укренерго» 15,8 млрд грн. Постачальник універсальної послуги – електропостачальник, який виконує зобов'язання щодо надання універсальної послуги. Універсальні послуги надаються виключно побутовим і малим непобутовим споживачам.

При цьому, ПУП не може відмовити в укладенні договору постачання електричної енергії споживачу, який знаходиться на території здійснення його діяльності.

Тобто Постачальник універсальної послуги – це електропостачальник, який здійснює постачання енергії населенню. Раніше цим займались обленерго, які на підставі реформування 2019 року були поділені на Операторів систем розподілу (ОСР, які відповідають за мережі на регіональному рівні) та Постачальників універсальної послуги.

Постачальник універсальної послуги купує електроенергію за ринковою ціною, а поставляє населенню – за тарифом, що його встановлює регулятор. Крім того, ПУП має купувати електричну енергію, вироблену генеруючими установками, у приватних домогосподарств.

Різниця між ринковою ціною електроенергії та тарифами для населення має відшкодовуватись за механізмом компенсації різниці в тарифах, тобто за рахунок бюджету України. Таке відшкодування повинно відбуватись, принаймні у перехідний період (перехід від регульованих тарифів до ринкових цін). Проте перехід до ринкових механізмів наразі затримано, тому питання компенсації Постачальникам універсальної послуги все ще актуальне.

Гарантований покупець заборгував Постачальникам універсальної послуги: на початок грудня 2023 року сума заборгованості складала 20,4 млрд грн.

Гарантованому покупцю, своєю чергою, заборгували державні виробники, які фінансують покладення спеціальних обов'язків (21,3 млрд грн.), ПрАТ «Укргідроенерго» (2,2 млрд грн.), Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (18 млрд грн.).

Спеціальні обов'язки – це обов'язки для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії, які покладаються на визначених учасників ринку.

До спеціальних обов'язків, належать, зокрема:

- забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії;
- виконання функцій постачальника універсальних послуг;
- виконання функцій постачальника «останньої надії» (тобто постачальника, який постачає енергію в разі відсутності іншого постачальника);
- надання послуг забезпечення розвитку генеруючих потужностей;
- підвищення ефективності комбінованого виробництва електричної та теплової енергії.

Кабінет міністрів України також може покладати на учасників ринку інші спеціальні обов'язки в разі необхідності. Відповідно, покладення спеціальних обов'язків гарантує населенню України постачання електроенергії за встановленими тарифами, які є нижчими ринкових цін.

Наразі (до 30 квітня 2024 року) фіксована ціна на електроенергію для

побутових споживачів складає 2,2 грн/кВт (без ПДВ). При цьому, середньозважена ціна купівлі-продажу електроенергії на ринку на добу наперед за цей період становить 4,10 грн/кВт*год (без ПДВ).

До речі, на Державне підприємство НАЕК «Енергоатом» також покладено спеціальні обов'язки для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії. Але його борги співставні з загальною заборгованістю інших учасників перед Гарантованим покупцем. Тобто заборгованість перед Державним підприємством НАЕК «Енергоатом» складає майже половину в структурі заборгованості перед Гарантованим покупцем.

Так складається ситуація, коли всі учасники відносин наче не винні, однак борги на ринку, зокрема за «зеленим» тарифом, ростуть.

Серед можливих шляхів врегулювання такої ситуації можна зазначити:

підвищення тарифу для населення (або взагалі перехід на ринковий тариф);

підняття до ринкового рівня або до рівня європейських країн прайс-кепів (тобто максимальних граничних цін електроенергії на ринках «на добу наперед» та внутрішньодобовому ринку, які можуть встановлювати учасники ринку електроенергії в Україні);

внесення змін до механізму взаємних обов'язків учасників ринку.

Усі ці шляхи достатньо давно і жваво обговорюють учасники ринку, однак наразі згоди з держаним регулятором НКРЕКП не досягнуто.

Як не дивно, таке накопичення боргів призвело до розвитку конкуренції на ринку. Деякі виробники замість «зеленого» тарифу віддають перевагу роботі на вільному ринку. Також учасники ринку шукають нові механізми взаємодії для мінімізації можливих боргів. Окрім того, зросла конкуренція між балансуючими групами.

Балансуюча група — це об'єднання учасників ринку електроенергії, що створюється з метою полегшення балансування кожного окремого учасника та поділу відповідальності за небаланси. Небаланси – це розбіжність між прогнозом постачання чи споживання та фактичним постачанням чи споживанням. Участь у балансуючій групі надає учасникам такої групи можливість значно заощаджувати на відхиленнях під час прогнозування.

2. Позитивні тенденції

Незважаючи на складнощі сектору альтернативної енергетики в Україні, варто відмітити і позитивні зміни.

Інша стаття за темою: Синхронізація енергосистем України та ЄС

Зокрема, за 30 днів листопада 2023 року рівень розрахунків Гарантованого покупця з компаніями, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії, перевищив 91%. А станом на 27 грудня 2023 року рівень розрахунків за грудень сягнув 98,6%.

Також 27 грудня 2023 року Гарантований покупець сплатив частину боргів за жовтень і, відповідно, рівень розрахунків за жовтень 2023 склав 77,2%.

Окрім того, розробляються й обговорюються різні методи для отримання коштів на виплату «зеленій» генерації, а саме:

1) чергове підвищення тарифу на передачу електроенергії НЕК «Укренерго». У тариф на передачу, серед іншого, закладено оплату Гарантованому покупцю. Проте учасники ринку скептично ставляться до такого рішення, оскільки в цілому це не вирішить проблему;

2) створення ринку торгівлі CO2. В листопаді 2023 року Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України анонсувало відкриття Українського кліматичного офісу.

Кліматичний офіс допомагатиме з декарбонізацією галузей економіки, розбудовою урядування в адаптації, розширенням можливостей для молоді та регіонів на шляху до Зеленого курсу ЄС та з імплементацією положень Паризької угоди.

За задумом, українські компанії зможуть торгувати своїми «одиницями CO2». Однак, коли ця система запрацює і яким чином вона буде функціонувати, наразі спрогнозувати складно.

3) Feed-in-premium. 30 червня 2023 року було прийнято зміни до Закону України «Про альтернативні джерела енергії». Переважно, було внесено зміни в систему стимулювання виробників електроенергії з відновлювальних джерел.

НКРЕКП спільно з учасниками ринку розробляє нормативні акти які стосуються механізму ринкової надбавки для «зеленої» енергетики.

Наразі feed-in-premium видається найперспективнішим напрямком. У спрощеному вигляді – це доплата виробнику електроенергії за «зеленим» тарифом різниці між ринковою ціною та «зеленим» тарифом.

Тобто виробник електроенергії з відновлюваних джерел самостійно займається торгівлею енергією на ринку, а Гарантований покупець доплачує такому виробнику до рівня його «зеленого» тарифу (або до рівня аукціонного тарифу, якщо право на feed-in-premium набуте за результатом аукціону).

У такому випадку з Гарантованого покупця знімається функція трейдера «зеленою» електроенергією, а також значно зменшується фінансовий тягар по оплаті «зеленого» тарифу.

Це водночас є основним мінусом для виробників електроенергії з відновлюваних джерел енергії. Такі виробники електроенергії будуть змушені самостійно брати участь в торгівлі електроенергією на ринку, тобто самостійно займатись плануванням, балансуванням і роботою на ринку, а також самостійно нести відповідальність за небаланси.

Інша стаття за темою: Енергетичний сектор України: торгівля електроенергією

Однак не всіх виробників «зеленої» електроенергії відлякує самостійна робота на ринку, а деякі навіть свідомо відмовляються від «зеленого» тарифу заради вільної роботи на ринку.

Це пояснюється як відносно низьким розміром «зеленого» тарифу в Україні при введенні в експлуатацію об'єктів «зеленої» енергетики з 2023 року, так і накопиченими боргами за «зеленим» тарифом та незрозумілими перспективами їх погашення.

Як приклад можна навести будівництво Тилігульської ВЕС. Ця вітрова електростанція побудована на Миколаївщині та стала першою в світі вітроелектростанцією, яка будується під час війни. Також це перший виробник електроенергії з відновлюваних джерел, який вирішив вийти на вільний ринок, а не отримувати «зелений» тариф.

Перша черга Тилігульської ВЕС (потужність – 114 МВт, в роботі – 19 турбін) була введена в експлуатацію в травні 2023 року. На початку грудня 2023 року було оголошено про початок будівництва другої черги вітроелектростанції. Проєктна потужність двох черг складає 500 МВт.